

18–19. századi kottás források és népzenei kapcsolataik feldolgozása az akadémiai Kodály-gyűjtemény alapján

A 2012-ben elnyert hároméves pályázat egy éves halasztás miatt zárul 2016-ban. A pályázat célja alapkutatóként a magyar népzene és zenetörténet 18-19. századi összefüggéseinek módszeres és kritikai feltárása, elsősorban arra a nagymennyiségű kéziratos és publikált történeti forrásra támaszkodva, amelyet Kodály 1934-től kezdve az általa létrehozott népzenei gyűjteménybe, az ún. Kodály-Rendbe, bedolgozott illetve bedolgoztatott.

A pályázat megvalósítása két párhuzamos szálon futott. Az egyik cél volt egy 18. századi monográfia *könyvkéziratának* elkészítése a Kodály-Rendben található 18. századi történeti források felhasználásával, a másik a Kodály-Rend 19. századi történeti forrásainak feltárása, számbavétele, feldolgozása egy *tanulmány* és egy 19. századi *online adatbázis* formájában.

1) A 18. századi monográfia

A magyar zenetörténet kéziratos és nyomtatott kottás forrásokban rendkívül szegény, és a meglévők sincsenek koruk európai színvonalán. Különös jelentősége van ezért a zenei néphagyománynak, amely számos régiséget tartott fenn, és így segíti a sokszor kezdetlegesen (hiányosan, pontatlanul) lejegyzett források értelmezését. Ezért írhatta Kodály, hogy „a magyar zenetörténésznek először folkloristának kell lennie”, és ezért építette bele a történeti források zenei adatait népzenei gyűjteményébe, az ún. Kodály-Rendbe.

A zenetörténeti forrásokat a szájhagyományban továbbélő formával összevető komparatív feldolgozás a korábbi századok tekintetében már megtörtént (Szendrei Janka–Dobszay László–Rajeczky Benjamin: *16–17. századi dallamaink a népi emlékezetben*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1979.), azonban a 18. század jóval nagyobb számú kottás

forrásainak kritikai kiadása, áttekintő feldolgozása mindmáig a magyar zenetudomány adósságai közé tartozik.

A Domokos Mária és Paksa Katalin által létrehozott monográfia a népzene- és zenetörténeti kutatás hézagpótló alpműveként arra ad választ, hogy milyen – a magyar népzenevel összefüggő – kottás forrásokkal rendelkezünk a 18. századból, és ezeknek mi a jelentősége a zenetörténet, illetőleg a szájhagyomány szempontjából.

A 18. századi források vizsgálatának kapcsán – már csak a források megnövekedett mennyisége miatt is – szükségessé vált a világi és egyházi dallamok elkülönítése. Az elkészült monográfia a *világi dallamokkal* foglalkozik, az egyházi népénekeket csak abban az esetben vontak be az összehasonlításba, ha azok világi szerepben, népszokásként jelennek meg a hagyományban.

A kutatás során 530 olyan írott-nyomtatott kottás forrást rendeztek 173 dallamtípusba, melyekhez sikerült népzenei párhuzamot állítani. (Voltaképpen 604 történeti dallamról van szó, ha a nótautalásokat és a csaknem azonos formában feljegyzett dallamokat is hozzávesszük.) A *„Vígsággal zeng Parnassusnak magas teteje”: 18. századi kottás források és a magyar zenei néphagyomány. / „The high peak of Mount Parnassus resounds with delight”: 18th century musical sources and the Hungarian folk music tradition.* – címmel még ebben az évben megjelenő kétnyelvű könyv részletes bevezető tanulmánya ismerteti a 18. századi zenei forráshelyzetet, jellemzi és értékeli a fontosabb forrás-típusokat. Bemutatja a kottás közlések zenei rendszerét, majd pedig az anyag népzene-történeti áttekintését adja. A terjedelmes második rész a „Források, összehasonlító dallamközlések, elemzések” címet viseli. Ez a fejezet tartalmazza azt a 173 dallamtípust, melynek magyar népzenei párhuzama van. Az egyes tételeken belül a szerzők először a történeti forrásokat sorolják el legfontosabb adataikkal, ez után a kiválasztott dallampéldák kottái következnek, majd a szöveges kommentár: a kapcsolódó népdaltípus bemutatása, az összehasonlító irodalom adatai, végül

pedig a zenei és történeti besorolás. A kutatás eredményeként jó néhány, eddig ismeretlen összefüggésre derült fény, például a népies műdal és a népzenei új stílus kialakulásának idejével kapcsolatban, de árnyaltabb képet kapunk a verbunkos létrejöttéről és formálódásáról is az újabban előkerült, többségükben a Felvidékről származó hangszeres dallamgyűjtemények feldolgozásával. A terjedelmes anyagban való eligazodást zenei- és szöveg-szemponotú mutatórendszer, forrás- és irodalomjegyzék segíti. A kéziratához *hangzó illusztráció* tartozik: mintegy 80 műzenei és ugyanennyi népzenei hangfelvétel. Ez az internetes hangzó melléklet műzenei és archív népzenei példákkal teszi érzékletessé az összehasonlító kottás közléseket.

A 18. századi források és a Központi Népzenei Gyűjtemény 20. században gyűjtött dallamainak összevetéséből mintegy 200-250 éve továbbélő dallamokat regisztrálhatunk. A népdaltípusok földrajzi megoszlása és a típusalkotó változatok száma, szöveganyaga, esetleg népszokásokhoz való kapcsolódása a 18. századi dallamok hagyományba ágyazottságáról ad ismereteket. Mindezek segíthetnek annak eldöntésében, vajon a 18. századi kotta egy sok száz éves hagyomány felkerülése az írott kultúrába, vagy éppen a korabeli, széles körben ismert populáris divatot örökíti meg, esetleg olyan dallamot, amely éppen akkor kezd „lefelé” terjedni, népdallá válni, folklorizálódni. A kézirat terjedelme: cca. 260 oldal + 387 kotta, azaz 830 kottasor. Tekintettel arra, hogy a téma nemzetközi érdeklődésre tarthat számot, a könyv magyar és angol nyelvű. A megjelenő kötet és hangzó melléklete nemcsak a kutatókat segíti, eredményei be kell, hogy épüljenek a zenei felsőoktatásba is.

2) A 19. század történeti forrásai a Kodály-Rendben

A 19. században a reformkor szellemi áramlataival, a romantika nép felé forduló érdeklődésével, valamint a nyomdatechnika fejlődésével a kottás források száma ugrásszerűen megnőtt, ezért a népzenei anyag történeti értelmezéséhez mindezek átnézése szükségszerűen

hozzátartozik. Ehhez első lépésként az akadémia tulajdonában lévő ún. Kodály-Rend több ezer támlapot kadencia-rendben tartalmazó dallamgyűjteményének feldolgozása kínálkozott. A pályázat másik része ezért a Kodály-Rend 19. századi történeti forrásait feltáró *tanulmány* és egy online keresést biztosító *adatbázis* létrehozását célozta a Kodály-gyűjteményben található valamennyi 1790 és 1920 közötti kéziratos és nyomtatott forrás feldolgozásával. E gyűjtemény, amely a Bartók által létrehozott ún. Bartók-Rend több mint kétszerese, mindeddig még a szakmabeliek között is alig volt ismert erről az oldaláról, amit a Kodály által és vezetésével a népdalok közé besorolt történeti források művelődéstörténeti, zenetörténeti, népzene-történeti jelentősége képvisel.

Az 1958-ban lezárt Kodály-Rend több mint 31.000 zenei adatot tartalmaz ún. támlapok formájában. A 19. századi anyagot tartalmazó támlapokat források szerint csoportosítva közel 1000 mappa jött létre, amelyen belül külön csoportosítottuk a történeti forrásból *kimásolt dallamokat tartalmazókat*, és a más adatot (esetleg népdalgyűjtést) tartalmazó támlapon szereplő, az adott forrásra vonatkozó *megjegyzést*, továbbá egy olyan doc. fájlt, ami a forrás kézbevételekor született *leírást, annotációt*, egyéb forrásokból nyert információkat tartalmazza.

A publikált forrás-mappák nagyon különbözőek: van egy-egy népdal/népies dal feldolgozását tartalmazó kotta, van többkötetes népdalgyűjtemény, mintegy 100 népszínműhöz tartozó népdalanyag, de van például egy több száz kisebb forrást egyesítő 47 kötetes kolligátum-sorozat is, a „Hajós-gyűjtemény”, amelynek újrafelfedezése és részletes feltárása e pályázat egyik fontos hozadéka. A Hajós-gyűjteménnyel foglalkozó Vasné Szűcs Imola erről a témáról külön előadást tartott 2016. szeptember 29-én a Zenetudományi Intézet tudományos fórumán.

A források beazonosítását több könyvtárban és kéziratárban kell megvalósítani, és a pályázat idejében még nem sikerült teljesen befejezni (Országos Széchényi Könyvtár

Zeneműtára, Magyar Tudományos Akadémia Kézirattára, Zenetudományi Intézet Könyvtára, Zeneakadémia Könyvtára, továbbá a Prahács Margit által készített népies dal-katalógusban), és kiegészítéseket végeztünk az internetről is, különösen a szerzők kilétének vonatkozásában, ami ambícióink közé tartozik. A történeti források kézbevételekor vizsgáltuk az egykori Nemzeti Múzeumi anyagban (ma OSZK) látható kéziratos bejegyzéseket (amivel a Kodály-team annakidején dolgozhatott), a szerzőség kérdését, alkalmanként összevetettük a kimásolt és „támlaposított” anyagot a forrásban lévő eredeti alakkal. Elkészült a népszínmű-anyag táblázatos feldolgozása és a Kodály-Rendben található népszínmű-dallamok adatainak átvezetése az adatbázis táblázat-rendszerébe. Ezek egységesítése még nem ért véget.

A munka eredménye két tanulmány, és a 19. századi anyagról készült katalógus, a három rész egy készülő könyv kéziratát képezi. Az első tanulmány (szerzője Szalay Olga) a Kodály-Rend történeti részének létrejöttét igyekszik rekonstruálni, amely Kodály és tanítványainak munkája az 1930 és 1960 közötti időből. Bemutatja a munka jelentőségét Kodály életműve és a 19. századi zenetörténeti kutatás szempontjából. A második tanulmány (szerzője Vasné Szűcs Imola) kiemelten vizsgálja a családi érdeklődés hagyományozódása eredményeképp, mintegy 50 év alatt létrehozott családi kottagyűjteményt, a „Hajós József-gyűjtemény”-t. Bemutatja a gyűjteményt, mint a 19. századi zenetörténet egyfajta keresztmetszetét reprezentáló kottaanyagot, melynek sajátosságai közé tartoznak a kották nyomtatott ajánlásai, a zenei kiadók sokfélesége és a kiadások földrajzi helyének nagyfokú szóródása. A két tanulmányt a katalógus követi, amely műfajonként, szerzőnként és művenként rangsorolva közli a kották annotált bibliográfiai leírását, a Kodály-Rendbe besorolt dallamok számát, esetleg címét, különböző gyűjteményekhez tartozó azonosító jelzetét. Egyes gyűjtemények színes címlapfotóját is mellékeljük a katalógus-tétel mellé. A közlésre szánt anyag nagy mennyisége indokolja a két tanulmány és a katalógus egy önálló kötetként való közreadását, amely a 2017-es Kodály jubileumi évhez kapcsolódva

valósulhatna meg (mint ilyen már szerepel is a jubileum költségvetési tételei között). Ez ebben a formában nem szerepelt a pályázati tervben.

Az egyes dallamok adatait feldolgozó részletes adatbázis, amelynek alapján a támlapok jpg fakszimiléi a legkülönbözőbb szempontok szerint kereshetők lesznek, még mindig fejlesztés alatt van, tehát az adatok egységesítése, pontosítása, kiegészítése még nem fejeződött be annál is inkább, mivel a pályázat futamideje alatt és azóta is kerültek elő olyan hagyatéki anyagok, amelyek valamilyen célból a Kodály-Rendből lettek egy bizonyos időben kiemelve, ezért utólag oda besorolandók. Az adatbázis nyilvánossá tétele attól is függ, sikerül-e pénzforrást találni az adatbázis online rendszerének informatikai megvalósításához, mivel ez a pályázatban nem szerepelt.

A kutatást némiképp hátráltatta az alkalmazott munkatársak többszöri változása, azonban az utolsó fázisban bekapcsolódó Vasné Szűcs Imola (jelenleg doktorandusz) személyes érdeklődése olyan szerencsésen találkozott a pályázat témájával, hogy kutatási témájául is választotta. A Kodály-Rendhez megtalált újabb és újabb anyagok előkerülése is bizonyos akadályokat támasztott és támaszt jelenleg is, mivel tudomásunk van más idetartozó anyagokról is. Ugyanakkor a pályázaton túlmutató eredménynek számít egy a népszínművekről készült teljesebb (a Kodály-Rendnél tágabb körű) táblázatos feldolgozás, továbbá olyan anyagok feltárása, amelyeknek eredeti dokumentumai a jelzett archívumban az eltelt idő óta hiányként van jelölve, tehát csak a Kodály-Rendbe bedolgozott anyaga ismert.

Összefoglalva: a pályázat eredménye két könyv kézirata. A 18. századot feldolgozó könyv alapvető kézikönyv, amelyhez hangzó melléklet is tartozik: megszólaltatott történeti források és gyűjtésből való népdalparhuzamaik hangfelvételei. A 19. századi kézirat két alapvető tanulmányt és 19 századi kottás forrásokat feldolgozó annotált bibliográfiát tartalmaz. Az ígért 19 századi adatbázis még mindig az adatellenőrzés, újabb adatok

bevitelének fázisában van, de tekintettel az óriási mennyiségre, nem lehetett előre felbecsülni, nem lehetett a pályázat futamideje alatt befejezni.

A pályázat 18. és 19. századi munkáinak megvalósulása jelentős előrelépés lesz e századok magyar zenetörténetének és a népzenevel való összefüggésének kutatásában, amellyel a pályázat futamideje alatt már más osztályon is egész team foglalkozik, és úgy tűnik a 19. század zenetörténetének és népzene-történetének kutatása a jövőben lendületet vesz. Ez a kor a dalirodalom, a verbunkos és csárdás-irodalom és a népszínművek hallatlan virágzásának és divatjának az ideje, és ez az az időszak, amikor a magyar identitás keresése a zenében is különösen fontossá vált.